

KONSEPT LINGVOMADANIYATNING ASOSIY TUSHUNCHASI SIFATIDA

Tursunov Ibragim

*Toshkent amaliy fanlar universiteti
dotsenti, filologiya fanlari nomzodi*

Annotatsiya: Maqola madaniy tilshunoslikdagi “kontsepsiya” tushunchasining tavsifiga, tilshunoslik fanidagi tushunchalarni o‘rganishning har tomonlama ko‘rib chiqilishiga bag‘ishlangan. Kontsepsiyani lingvokulturologiyaning asosiy tushunchasi sifatida taqdim etish ushbu maqolaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Lingvokulturologiyaning asosiy kontsepsiyasi tavsifi tushunchalarni tasniflash va kontsepsiya sohasini batafsil ko‘rib chiqishga ko‘p qirrali yondashuvlar bilan to‘ldiriladi.

Tayanch so‘zlar: tushuncha, tushuncha sohasi, tushunchalar tasnifi, tushunchalar tarkibi, lingvokulturologiya, milliy tushunchalar, umuminsoniy tushunchalar.

Аннотация: Статья посвящена описанию понятия «концепт» в лингвокультурологии, всестороннему обзору изучения концептов в лингвистической науке. Представление концепта как базового понятия лингвокультурологии – главная цель данной статьи. Описание ключевого понятия лингвокультурологии дополнена разносторонними подходами к классификации концептов и подробным рассмотрением концептосферы.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, классификация концептов, структура концепта, лингвокультурология, национальные концепты, универсальные концепты.

Abstract. The article is devoted to the description of the concept of "concept" in cultural linguistics, a comprehensive overview of the study of concepts in linguistic science. Presenting the concept as a basic concept of cultural linguistics is the main goal of this article. The description of the key concept of linguoculturology is complemented by versatile approaches to the classification of concepts and a detailed review of the concept sphere.

Key words: concept, concept sphere, concept classification, concept structure, cultural linguistics, national concepts, universal concepts.

XXI asrning ijtimoiy fanlari tizimli-strukturaviy ilmiy paradigmadan antropotsentrik paradigmaga o'zgarishi bilan ajralib turadi. Bu esa tilshunoslikdagi etnolingvomadaniy masalalarni yangilashga olib keladi.

Lingvokulturologiya tilshunoslikning mustaqil sohasi sifatida XX asrning 90-yillarida tilda madaniyatni saqlash va uni avloddan-avlodga yetkazish g‘oyalari asosida shakllangan. Yangi bilim sohasi o‘zining lingvistik va madaniy kelib chiqishini o‘zida mujassam etgan o‘zining kontseptual va terminologik apparatiga ega. Ushbu apparat uchun asos so‘nggi paytlarda faol rivojlanayotgan kontsepsiya va lingvistik shaxs tushunchalari bo‘lib, ular tabiiy tilda gapiruvchining mentaliteti aks ettiradi [2, 64].

Hozirgi vaqtda "kontsepsiya" atamasi tilshunoslikning turli sohaslarida keng qo'llaniladi. U kognitiv fan, semantika va lingvokulturologiyaning kontseptual apparatiga kirgan.

Hozirgi tilshunoslikda tushunchani u yoki bu fanga mansubligiga qarab o'rganishga turlicha yondashuvlar mavjud bo'lib, ular tushunchaning ko'p qirrali hodisa ekanligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, tushunchaga:

1) lisoniy hodisa sifatida qaraladi: "Tushuncha tilda ifodalanadi va alohida so'z yoki iboralarga beriladi, lekin lisoniy birlikka teng emas" [8, 116];

2) madaniy hodisa sifatida: "Tushuncha inson va dunyo o'rtasida vositachilik qiluvchi o'ziga xos madaniy qatlamni tashkil qiladi" [1, 181];

3) lingvokognitiv hodisa sifatida: "Tushuncha insonning fikrlash jarayonida amal qiladigan va tajriba va bilim mazmunini, insonning barcha faoliyati natijalari mazmunini aks ettiruvchi ma'nolar g'oyasiga mos keladi". [7, 90];

4) psixolingvistik hodisa sifatida: Kontsepsiya – bu "individning kognitiv va kommunikativ faoliyatida o'z-o'zidan faoliyat ko'rsatuvchi, inson psixik hayoti qonuniyatlariga bo'ysunuvchi dinamik xarakterdagi asosiy pertseptiv-kognitiv-affektiv shakllanishdir va buning natijasida tilshunoslik nazariyasi nuqtai nazaridan ilmiy tavsif mahsuli sifatidagi tushuncha va ma'nolardan farq qiluvchi qator parametrlarda" [3, 39];

5) lingvomadaniy hodisa sifatida: "Tushuncha madaniyat, ong va til sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni o'zaro bog'lash uchun mo'ljallangan birlikdir, chunki u ongga tegishli bo'lib, madaniyat bilan belgilanadi va tilda ob'yektivlashtiriladi" [10, 9].

S. Vorkachev uni barcha hodisalarni lingvokognitiv va lingvomadaniy tushunishga qisqartiradi. Kontsepsiyani tushunishning lingvokognitiv va lingvomadaniy yondashuvlari bir-birini istisno qilmaydi: tushuncha shaxs ongida aqliy shakllanish sifatida jamiyatning kontseptual sohasiga chiqish yo'lidir, ya'ni. Oxir oqibat, madaniyat haqida va madaniyatning birligi sifatidagi tushuncha jamoaviy tajribaning mustahkamlanishi bo'lib, u shaxsning mulkiga aylanadi. Boshqacha qilib aytganda, lingvokognitiv tushuncha individual ongdan madaniyatga, lingvomadaniy tushuncha esa madaniyatdan individual ongga yo'nalishdir. Lingvomadaniy kontsepsiya lisoniy shaxs ongida saqlanadigan va tilda ob'yektivlashgan dunyoqarashga yo'naltirilgan psixik birlikdir.

Kontseptsiyani o'rganishda uning ikkita asosiy turini hisobga olish kerak:

1. Tushuncha, uning asosiy xarakteristikasi - uning informativligidir, ya'ni tushuncha olamdagi narsalarning haqiqiy yoki mumkin bo'lgan holatini aks ettiradi. Bu kontseptsiya mazmunan o'ziga xosligi bo'yicha kontseptsiyaga yaqin, lekin hissiy tajriba va madaniy ahamiyati bilan undan farq qiladi.

2. Tasviriylik bilan tavsiflangan kontseptual tasvir. Kontseptsiyani ifodalash hissiy tasvirlar yordamida tildagi mavhum kategoriyalarni vizual tarzda modellashtiradi. Tushunchalar - tasvirlarning shakllanishi metaforaga asoslanadi. Tushuncha tarkibida uch komponentning – kontseptual, qadriyat va obrazlilikning mavjudligi tushunchaning aloqadorligini bildiradi:

- a) til bilan;
- b) madaniyat bilan;
- v) shaxs va uning faoliyati bilan.

"Mehnat" tushunchasi - ifodalash - bu lisoniy ifoda alohida ahamiyatga ega bo'lgan shakllanishdir, chunki bu tushunchani tilda bildiruvchi "mehnat" leksemi mavhum bo'lib, inson ongida uning mavjudligini til orqali ochib beradigan borliqni anglatadi.

Xalq dunyoqarashining o'ziga xos jihatlari ko'proq maqollarda (ma'nosi to'liq qisqa iboralar, asosan, maqol va matallarda) o'z aksini topgan bo'lib, ular til va nutqiy, matn xususiyatlarini saqlab qoladi.

"Mehnat" tushunchasining paremiologik mazmuni leksikdan ko'ra boyroqdir. Maqol va maqollar xalqning tarixiy tajribasini aks ettiradi va asosiy tushunchalar bilan bog'liq holda ular madaniyatning ko'rinmas dunyo parchalari haqidagi bilimlari haqida ma'lumot beradi.

Eng keng tarqalgan tasnif tushunchalarni umuminsoniy va milliyga bo'lishdir. Umumjahon tushunchalari umuminsoniy bilimlar shaklida taqdim etiladi va madaniy xususiyatga ega emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.

2. Воркачѳв С.Г. Лингвокультуроология, языковая личность, концепт: Становление антропологической парадигмы в языкознании // Филол. науки. 2001. - С. 64-72.
3. Залевская А.А. Концепт как достояние индивида // Психолингвистические исследования слова и текста. – Тверь: Изд-во Тверского ун-та, 2002. - С. 5-18.
4. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград – Архангельск: Перемена, 1996. -259 с.
5. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75-80.
6. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
7. Кубрякова Е.С. Когнитивная обработка языковых данных. – М., 1996
8. Матвеева Т.В. Учебный словарь: русский язык, культура речи, стилистика, риторика. – М.: Флинта, 2003.
9. Рахлина Е.В. О концептуальном анализе в лексикографии А. Вежбицкой // Язык и когнитивная деятельность. – М., 1989. – С. 46-58.
10. Слышкин Г.Г. От текста к символу. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М., 2000.
11. Хагба Л.Р. Фрагменты концептосферы абхазского и абазинского языков. – Карачаевск: КЧГУ, 2006. – 194 с.

